«Ma'rifat» gazetasi mehmonxonasi

Ahmad A'zam – yozuvchi, «O'zbektelefilm» studiyasi bosh direktori bilan suhbat (2005 yil)

1. Sizga dastlabki saboqni kim bergan? Birinchi ustozingizni eslab o'tsangiz.

A.A.: Aslida har bir odamning ustozi avvalo ota-ona. Farzand -nusxasi ota-onadan olingan bir kitob, faqat tabiat keyingi muhitga qarab ul-bul tahrir kiritadi, takomillashtiradi. Ilm harfini o'rgatgan ustozlarga kelsak, ular bolani taraqqiyotga o'rgatadi, ravnaq darsini beradi. Bilmadim, kimga qanday, lekin meni nuqul yaxshi o'qituvchilar o'qitgandek. Maktabda paytlarim men ham ularning hammasini birdek yaxshi ko'rardim, desam, albatta yolg'on, chunki hamma qatori o'yinqaroq edim, birovi quloğimdan cho'zgan, boshqasi burchakka turğizib qo'ygan, masalan, direktorimiz ro'za oqshomi odamlarning darvozasi oldida ramazon aytganimiz uchun sherik jo'ralarimni qo'yib, meni katta tanaffusda, lineykada safning oldiga chiqarib, «Eshonning o'ğli gadoychilik qildi», deb butun maktabga sazoyi ham qilgan, o'sha paytlari bunaqa jazolar tabiiyki, adolatsizlik tuyulgan, lekin hozir birorta ham o'qituvchimni o'ğrinib eslamayman. Ular meni ko'plashib ayab-tergab, shu bola sinib qolmasin deb, avaylab o'qitganga o'xshaydi. Boshlanğich to'rt sinf darsini bergan Xatira opamizning tatar shevasi sal-pal bilinadigan ovozi hali ham quloğimda. Hatto tanbeh berganda ham bolaning ko'nglini sindirmaydigan mehribon kampir edi. «Sen o'zing yaxshi bolasan-ku, bu ish senga yarashmaydi, xo'pmi», desa, chindan ham yaxshi bola bo'lishga intilar edik. Umuman, odamning kimligi unga kimning nimani o'qitganiga juda boğliq. O'qituvchi bergan saboqning ta'siri faqat maktabda paytimizda emas, butun umr bo'yi bilinib turadi. Chunki shaxsiyatning asosida dunyoni tushunish, tushunchalar orasida o'zinikini – o'zligini anglash, ya'ni bilim yotadi. Olgan bilimimizning sifati – navbatimizdan keyingilarga beradiganimiz mavqe-darajasi avvalboshda kimlarning qo'lida shaxsiyat tahsilini olganimizga juda-juda boğliq. Maktab – jamoada yashash, ijtimoiy jamiyat tarbiyasini beradi, bunda, tabiiyki, o'qituvchi – eng asosiy kuch.

2. Maktabda qanday o'quvchi bo'lgansiz?

A.A.: Uchinchi sinfgacha nima o'qiganimni bilmayman, shunga qaraganda, yomon o'qigan bo'lsam kerak. Keyin, esimda yo'q, o'zim kirdimmi, yo uyda kitob o'qish vazifa qilib berilganmidi, kutubxonadan bitta kitob oldim. Lekin uyda o'qib chiqib, topshirishga kelganimda Nafisa opa degan kutubxonachimizning: «Qani, kitobda nima bo'lgan ekan», deb so'rab qolgani, shu yerdagi uch-to'rtta kattaroq sinf bolalari oldida o'qiganimni gapirib berganim aniq esimda. Nafisa opa uncha ishonmay, kitobni qo'limga tutqazib, «Ovozingni chiqarib o'qi-chi», dedi, men o'qib berdim, shunda opa haligi bolalarga qarab: «E-e, ko'rdingizmi, xuddi radiodan gapirganday o'qidi, sizlar esa hali ham harf urishtirib yuribsizlar», dedi. Ko'nglim toğdek ko'tarildi. Shu maqtov sababmi, doim kitob o'qiydigan bo'ldim. Ko'klamda Xatira opamiz «Nafisa aytdi, Ahmad qish bo'yi qirqta kitob o'qibdi», deb meni butun

sinfga ơrnak kơrsatdi. Shu-shu, kutubxonachi opamizning iliq gapi, ơqituvchimizning daldasi sabab badiiy kitob mutolaasi men uchun katta martabaga aylandi, kơp ơqish ơz-ơzidan peshqadam ơquvchilar safiga qatoriga chiqarib qơydi. Har qalay, ơqituvchilarimizning fidoyiligidan bơlsa kerak, maktabimizda kimơzarga yaxshi ơqish urf edi, shundandirki, G'azira degan choğroq qishloğimizning ơzidan, adashmasam, besh fan doktori, qirqdan oshiq fan nomzodi yetishib chiqqan. Rahbarlik va boshqa kasblarda ilğorlarning esa sanoği yơq…

3. Sizlar maktabda ơqigan davrlarda darsliklar, darslar – hammasida shơro mafkurasi ta'sirida bơlgan, shu haqdagi fikringiz…

A.A.: Nafaqat ta'sirida, balki ơsha mafkuraning hukmi bosimi ostida ơqiganmiz. Qishloq joy, «bola boğcha» nimaligini bilmay, paxtaning ichidan emaklab maktabga ơtganmiz, birinchi saboğimiz shơro qơrğoni yulduzlari, dohiy boboga bağishlangan va albatta, sinfdan sinfga kơchganimiz sari bilib-bilmay «siyosiy taqalanib» boraverganmiz. Lekin, ayni paytda har xil kitob ơqib, fikrlashga ơrganib, mushohada yuritganimiz sayin, har kuni peshanamizga uriladigan yakkahokim mafkura maktab peshtoqida oftobda unniqib ketgan alvon shiorga aylanib, ta'sirini yơqotib boravergan. Aqlli ơquvchi «Mening ikki onam bor», deb «besh» olish uchun she'r yodlagani bilan, onasi bittaligini yodidan chiqarmagan, dohiy haykalchasi oldida qizil galstuk taqib navbatchi turgan payti, nimadan yasalgan ơzi deb, uni chertib-chertib ham kơrgan. Aytsak-aytibmiz-da, tursa-turibdi-da degan mazmunda. «Yolğonga yo yalqov ishonar, yo – anqov» deganlaridek «aktivistu aktivistka»lar ham bơlardi, asosiy kơpchilik esa ơzini ergashgan kơrsatib, aslida ơz bilganidan qolmas edi. Boshqacha aytganda, yolğonga asoslangan mafkura tabiiy ravishda ơziga yolğon munosabatni ham yaratgan, lekin shu bilan birga, «Ha-e, seniki juft desak, asakamiz ketibdimi», degan zaylda odamlarning ruhiyatida ichi sirtiga teskari bir loqaydlikni paydo qilgan edi. Inson ơzi, ơzligi, vatani, millati uchun nafaqat kurashishni, balki shu haqda ơylashni befoyda, behuda bilib qolgan, ơylaganiga ơzi ham ishonmas edi. Bu juda katta ijtimoiy illat edi, shuning uchun ham mustaqilligimizning ilk yillari ancha tahlikali kechdi. Ijtimoiy hayotga beparvolik tark etmagan kơngillar hali borki, shundaylar yonida kechayotgan voqealarga hanuz beparvo qaraydilar.

4. Lekin, aytyapsiz-ku, bitta qishloqdan shuncha olim yetishib chiqqan deb?

A.A.: Yakkahokim mafkura eng avvalo avomni olomonlashtiradi, olomonning kuchi, olomonchilik bilan afkor ommani itoatga keltiradi, lekin xalqni butkul qul qila olmaydi, har qanday sharoitda ham fikri tushovlarga tushmaydigan odamlar bơladi, bular ziyolilar. Fikrni bemajol etish mumkin, lekin ơldirib bơlmaydi, fashizm yo kommunizm kabi totalitar mafkura mashinalari millionlarni qatağon qilgani bilan doim yangidan kơtarilgan ziyolilar qatlamlariga duch kelaverganini tarixdan bilasiz. Ustidan takror-takror yotqiziladigan asfaltni har yili qayta-qayta

yorib chiqadigan chayir giyohlar – shoro davrida yetishgan nafaqat haqiqiy olimlarga, balki osha davrlarda ichda bolsa-da, fikrlashdan toxtab qolmagan insonlarga ham bir timsol! Buning bir korinishi - ilmga intilish. Shuncha zulumotga, rejali qirğinlarga qaramay, millatning millatligi, xalqning xalqligi saqlanib, erkka chiqqanimizdan keyin qayta gurkiraganimizni ham, meningcha, tafakkurning oq ildizlari shunday saqlanib qolgani bilan izohlash mumkin. Yana ham olimlar yaxshiroq bilar, qishloğimizda besh yuz yil avvallar Movarounnahr piri bolgan Hazrat Azizon Shayx Xudoydodi Valiyning qadamjosi bor, u zotning ulkan ulamo, tariqat peshvosi, katta shoir ekani shu yetti-sakkiz yil ichida ma'lum boldi, shoro payti «Valibobo» degan otlariyu xaroba marqadi, oğit omboriga aylangan bir xonaqohidan boshqa hech bir narsa ma'lum emas, lekin gapirganda, ziyoratga kelganda juda katta haybati bor edi, kongillarga bir mahobat solar edi. «Samariya» kitobida shu tabarruk zotning qabridan nur chiqib turishi aytilgan, balki qishloğimizdan olim kopligi shunday buyuk ajdodimizning ibrat namunasidan kelayotgandir. Yana ham bilmadim, yurtimizning ozi shunday nurli, uluğlari ham juda kop otgan.

5. Shoro davri adabiyotini ham shunday aytish mumkinmi, har holda yuzlab kitoblar yuz minglab nusxalarda bosilgan…

A.A.: Bu haqda bilaman – gapiraman deyishga fikrim ojizlik qiladi, chunki nihoyatda murakkab muammo. Shoro adabiyoti deganimiz fikrni qantarib qoygan, ipakdan ham mayin, lekin polatsimdan ham pishiq korinmas iplardan chiyratma toqilgan tuzoq, badiiy mushohadani uzun arqonlagandir, ammo albatta kalta tushovlab olgan edi. U qorqinchli mahobati bilan birga mudhish bir gozalligi bilan ham kongillarni rom etardi. Osha yuz minglab nusxada bosilgan kitoblarni oqigan millionlab kitobxon tutqunlik sehriga berilgan. Bu ozi juda ham ğalati holat, alomat bir ommaviy kayfiyat ediki, hali uning sir-asrorlari toliğicha tadqiq etilganicha yoq ham. Ammo masalaning boshqa tomoni bor: tutqunlikda tafakkur oqimi sekinlashi, tubga tushib ketishi, hattoki, tanazzulga uchrashi ham mumkindir, ammo erkinlikka chiqishi hamono ozini ozi tozalaydi, ozini davolaydi, faoliyatdagi tafakkur – hamisha ham yaratuvchilikka qarab ketadi. Mana, qarang, hozir osha paytlari oqiganlarimizdan nima ta'sir qoldi? Ul-bul xotiralar, xolos. Korchaginning insoniy matonatini hurmat qilish mumkindir, lekin uning bol shevistik tuzumga sadoqatini emas. Har qalay, Pavel Vlasovdek bolishni orzu qiladiganlarning zamoni otib ketdi. Endi erkinlik bizga kelajakning boshqa talablarini qoymoqda.

6. Televideniening jamiyatdagi ornini qanday baholaysiz?

A.A.: Televideniedan ayricha, uni kormay yashash boshqacha bir qahramonlik bolib qoldi. Sahar turib, hali uyqungiz ochilmay TVni ochasiz – dunyo uyingizga kirib keladi. Otgan asrning boshida Lenin «San'atlar ichida eng muhimi – kino» degan, lekin bu gapning zamoni otib ketgan, chunki u paytlari TV kashf etilmagan,

kino - «harakatli fotografiya»ni bir vaqtning ƣzida bir necha yuz odam kƣrishi mumkin bƣlgani uchun eng muhim hisoblangan. Hozirga kelib hamma san'at TVning ƣzida, eng qamrovli, eng kuchli, eng ta'sirchan, xullas, eng, eng… TVning ƣzi bƣlib qoldi. Uning chegarasi ham yƣq hisobi. Mana, masalan, mamlakatimiz axborot maydonida mingdan ortiq telekanalni tutish mumkin. Bu esa esa yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda: axborot maydonimiz qancha ochiq va erkin bƣlsa, ƣz televideniemizni shuncha kƣtarish. Ya'ni ƣz maydonimizga ƣzimiz egalik qilishimiz, TVda ham ƣzligimizni ustivor darajada tutib turishimiz kerak bƣlayotir. Bunda TVning ommabop-kƣngilochar dasturlari, xilma-xil shoulari va ayniqsa badiiy televizion fil mlari asosiy ahamiyatga ega bƣladi. Telekƣrsatuvlar til bilan boğliq, boshqa tildagi dasturlarni tushunmagan odam kƣrmaydi, ularni tarjima etish ham urf emas, ammo horijning badiiy, televizion fil mlari, ayniqsa teleseriallari takalluf bilmaydi, reklama va boshqa, xususan mafkura manfaatlar borki, sƣramay kirib kelaveradi, chala-chulpa, yuvuqsiz tarjimalar bilan. Bugun bizning ƣz televizion fil mlarimiz bor, ammo kam, milliy teleserial masalasi hali-hanuz dolzarb. «Ƣzbekiston» telekanalida tƣqqiz yil oldin birdaniga uchta: ellik qismli «Kƣngil kƣchalari», oltmish qismli «Charxpalak», yuz-yuz ellik qismli «Muhabbat mojarosi» teleseriallarini rejalashtirgan edik, shundan «Kƣngil kƣchalari» ssenariysini rahmatli Mashrab Boboev yozdi, ellik ikki qism bƣlib, ƣsha paytlari, yanglishmasam, MDH davlatlari orasida birinchi katta teleserial bƣlib, efirga uzatildi, «Charxpalak»ning ssenariysi, ƣn ikkimi, ƣn uchmi qismga kelganda tƣxtab qoldi, boricha «Ƣzbektelefilm»da suratga olindi, uchinchisining dastlabki qismlari ssenariysi yozildiyu u-bu sabablar bilan siljimay qolaverdi. Keyin ham ikki, tƣrt, olti, ƣn qismli badiiy videofil mlar ham yaratildi, ammo efir uchun katta milliy teleserial yaratish muammosi kƣndalangligicha turibdi. Shu kunlarda «Ƣzbektelefilm»da yangi teleasarning yigirma qismi ustida ish boshlandiki, shoyad shu harakat katta serialni rƣyobga chiqarishda bir poğona bƣlsa. Aytmoqchimanki, TVning hayotimizdagi ƣrni beqiyos, lekin bu ekranning badiiy boyligining katta salmoği ƣzimizniki bƣlishi kerak, teletomoshabinlarimiz teleseriallarda ham ƣz hayotlarini kƣrishni istaydilar. Yana bir jihati - bugungi kunda TVning hayotimizda tarbiyachilik ƣrni ham bor, shundoq ekan ibrat namunalari ham ƣzimizdan bƣlishi joiz.

7. Ijodkor uchun rahbarlik lavozimi oğir emasmi?

A.A.: Agar ijodingiz bilan rahbarlik ishingiz bitta soha bƣlsa, deylik, yozuvchi yo shoir badiiy jurnalni, jurnalist gazeta tahririyatini boshqarsa, jamoasi uncha katta bƣlmasa, balki oğirlik qilmas. Lekin TVda emas. Bu ohanrabosi shuncha kuchli, yugur-yugur, tashvishi shuncha kƣp, shunday yutib yuboradigan ishki, qochib-pisib, hikoya-pikoya yozarsiz, lekin romaningizni ƣylagan paytda sira yoza olmaysiz, yozsangiz ham yoza olmayotganingiz bilinib turadi. kƣngildagidek chiqmaydi. Umuman, yozuvchi odam ƣzini aldamay, yo rahbarlikni, yo ijodni tanlashi kerak, yƣq esa, ikkalasi ham chala qoladi. Endi ijod masalasida u-bu bahona bilan yozmay yurishingiz mumkindir, lekin rahbarlikda bunaqa bahonalarni

ishlata olmaysiz, chunki sizga tөrt tomondan qarab turadilarki, rahbarlikning «ijodi»ni qilishdan өzga chorangiz qolmaydi. Aytish kerakki, bu «ijod»ning ham jozibasi bor, agar shu yukning bitta өzini kөtarib, berilib ishlasangiz. Ijodkor-rahbar dөstlarimning izhori dillarini aytsam, hammasi ham ishlarining oğir yoki engilligidan qat'iy nazar, «Eh-h, qani edi vaqting bemalol bөlsa-da, yozsang, yozaversang!», deb orzu qiladilar. Өzingiz xulosa chiqaravering.

8. Farzandlaringiz ham sizning yөlingizni tanlaydimi?

A.A.: Agar, deylik, ijodkor farzandining ijodkor bөlib yөlini davom ettirishini nazarda tutsak, men bu shart emas, hatto muayyan bir ma'noda notөğri ham deb өylayman. Zөr yozuvchining bolasi otasidan ham zөr yozuvchi bөlishi kamyob hodisa. Rassom haqida ham, kompozitor haqida ham, umuman iste'dod talab etadigan soha egalari haqida shu gapni aytish mumkin. Dunyoga mashhur qaysi adib yo shoirni olmang, ularning ota-onasining bu kasbga aloqasi juda kam. Tabiat farzandda ota-onani muayyan kasb bөyicha emas, fe'l-atvori, intiluvchanligi, irodasi, umuman tiynati ma'nosida takrorlaydi. Kasb өrgatiladi, өrganiladi. Ota-ona yөli deganda men kөproq oila muhiti an'analarini, axloq-odob tarbiyasi, muomala madaniyati qatorida, masalan, өqishga, ilm olishga, umuman ma'rifatga intilishni nazarda tutaman. Shu ma'noda xudoga shukr qilaman, bolalarim liseyda өqidi, өğlim Angliyadagi universitetni, qizim өzimizning Iqtisodiyot universitetimizni bitirdi, shu ma'noda yөlimizni davom ettirdilar deyman, endi u-bu narsa yozish-chizishlariga kelsak, bu – ixtiyorning ishi, taqdirida bөlsa, vaqti-soati kelib, ta'qiqlashingizga ham qaramaydi, yөq esa dahoga shogird qilib qөysangiz ham befoyda. Ilm olishdan erinmasa, ziyoga intilsa bas, yaxshi farzand tutadigan yөl shu өzi.

9. Өqituvchilarga tilaklaringiz…

A.A.: Өtgan yili menga «Xalq maorifi a'lochisi» degan nishon berildi. Ta'sirlandim, albatta «Өzbekiston» telekanalida maorif muammolarini yoritib boradigan xodimlarning mehnati uchun meni taqdirladilar, lekin universitet amaliyotlarini aytmasa, bir kun ham maktabda dars bermaganim uchun өz vaqtida shunday nishon ololmay qolgan өqituvchimning өrniga olgandek bөldim. Qishloq өqituvchisi uy-joyi, tagidagi mashinasi yo obrөsi bilan maqtanmaydi, hozir shaharda yashayotgan yo katta rahbarlik lavozimlarida ishlayotgan өquvchilari bilan faxrlanadi, shularni gapirganda kөzlari quvonchga tөladi, xuddi ularning өrnida өzi өtirgandek, hammasining obrө-martabasi өziga berilgandek. Ustozlik sururi ham shu өzi. Ona qishloği, ota mahallasini tark etib qaysi-qaysi martabalarga kөtarilgan kimki bor, hammasi өqituvchining ana shu sururidan өsib chiqqan. Shu surur hech qachon sөnmasin! Chunki hamma buyuklik өqituvchining kamtarligidan…

Sherzod Ahmadov suhbatlashdi
2005 yil.